

Νεοτερικότητα και πρόοδος: Η ελληνική πραγματικότητα

Γεώργιος Κοντογιώργης*

Περίληψη

Το μεταπολεμικό ελληνικό σύστημα και συγκεκριμένα οι διαστάσεις της νεοελληνικής ιδιαιτερότητας, οι οποίες αναδεικνύουν το γνωσιολογικό και μεθοδολογικό αδιέξοδο της «νεοτερικής» κοινωνικής επιστήμης, θέτονται στο επίκεντρο της αναλυτικής θεώρησης του άρθρου αυτού.

Αν και η νεοελληνική κοινωνία δεν μπορεί πια να αποστασιοποιηθεί τυπολογικά από τον κορμό της «νεοτερικότητας», εν-τούτοις θα μπορούσε να φιλοδοξήσει την αξιοποίηση του συγκριτικού πλεονεκτήματος που της προσφέρει η ανθρωποκεντρική της κληρονομιά.

1. Η προσέγγιση του ελληνικού προβλήματος από την ιστορική και –εν γένει– από την κοινωνική επιστήμη, πραγματοποιήθηκε με βάση το κυρίαρχο «νεοτερικό» πρότυπο και τα οικεία σε αυτό γνωσεολογικά και μεθοδολογικά εργαλεία, τα οποία εγκλωβίζουν τελικά την πρόσληψη του κοινωνικού γίνεσθαι σε μια αξιωματικά διατεταγμένη ιστορική και γεωπολιτική γραμμικότητα. Στο πλαίσιο αυτό, το «νεοτερικό» δεν ανάγεται απλώς στη χρονικότητα του φαινομένου. Προσλαμβάνει μια σαφώς αξιολογική χροιά καθώς η πρόοδος συναρτάται πλήρως με το κεκτημένο της «νεοτερικότητας». Στην πραγματικότητα πρόκειται για μια ενόραση του κοινωνικού και πολιτικού φαινομένου που προσιδιάζει στο ζητούμενο μιας πρώιμης ανθρωποκεντρικής εποχής καθόσον σε αυτήν –και βεβαίως στο δεσποτικό κοσμοσύστημα– η δύναμη, θεσμημένη ή

---

* Καθηγητής Πολιτικής Επιστήμης στο Πάντειο Πανεπιστήμιο.

αθέσμητη, ορίζεται ως η καταστατική παράμετρος των ανθρωπίνων σχέσεων.

Η εφαρμογή της προσέγγισης αυτής στην περίπτωση του ελληνικού κοσμοσυστήματος, ήταν αναπόφευκτο να απολήξει στην αποδόμησή του, προκειμένου να αρθρωθεί εκ νέου με θεμέλιο το εθνοκεντρικό αξίωμα¹. Η εθνοκεντρική ερμηνεία της ιστορίας εμφανίζεται ως πρόκριμα για τη νομιμοποίηση του νέου «εθνικού» –αντί του ακραιφνώς πολιτειακού– πατριωτισμού, ο οποίος με τη σειρά του καλείται να υποστηρίξει καταστατικά το «νεοτερικό» ανθρωποκεντρικό πρόταγμα. Η ίδια ακριβώς προβληματική θα επιβάλει επίσης την ταξινόμηση της νεοελληνικής κοινωνίας στην «περιφέρεια» της «νεοτερικότητας», ώστε να γίνει εφικτή η ερμηνεία σημαντικών πτυχών της ιδιαιτερότητάς της.

Στις ανωτέρω περιπτώσεις, όπως και σε πλήθος άλλων εκδηλώσεων της ανθρώπινης εξέλιξης (όπως για παράδειγμα, η πρόσληψη των ελευθεριών, της πολιτικής, της εργασίας, της δημοκρατίας, του συνόλου κοσμοσυστήματος κ.ά.), το ενδιαφέρον εστιάζεται στην επιτακτική ανάγκη να επιβεβαιωθεί η προοδευτική χροιά της «νεοτερικότητας» κι όχι να παραβληθεί η ιδιοσυστασία της και οπωσδήποτε το περιεχόμενό της με την ουσία της πρόοδου και συνακόλουθα με το διαφορετικό, ιδίως δε με το ιστορικό παράδειγμα. Τούτο εξηγεί γιατί το συγκριτικό διάβημα στην κοινωνική επιστήμη παραμένει πρωταρχικά συγχρονικό. Το ιστορικό βάθος χρησιμεύει για τη δικαίωση και όχι για την κατανόηση του βιούμενου.

Η «νεοτερική» διάνοηση, όπως συνήθως συμβαίνει στα συστήματα εξουσιαστικής κυριαρχίας, αισθάνεται στρατευμένη και οπωσδήποτε αδύναμη να υπερβεί το κανονιστικό διατακτικό της εποχής της. Η όποια κριτική προσέγγιση διατηρεί τον ενδοσυστημικό της χαρακτήρα, με την έννοια ότι καλείται να υπηρετήσει οριστικά μορφολογικές διαφοροποιήσεις του κατεστημένου και όχι να το ερμηνεύσει, εγγράφοντάς το σε μια θεμελιωδώς σφαιρική, δηλαδή κοσμοσυστημική προοπτική.

Στις γραμμές που ακολουθούν, επέλεξα να επικεντρώσω την προσοχή μου σε ορισμένες διαστάσεις της νεοελληνικής ιδιαιτερότητας –ιδίως του μεταπολεμικού ελληνικού πολιτικού συστήματος– οι οποίες αναδεικνύουν εμφανώς, κατά τη γνώμη μου, το γνωσεολογικό και μεθοδολογικό αδιέξοδο της «νεοτερικής» κοινωνικής επιστήμης.

2. Η είσοδος της χώρας στο μεταπολεμικό κόσμο προσδιορίζεται από τρεις θεμελιώδεις παραμέτρους: i) την κληρονομημένη

ιδιαιτερότητα της ελληνικής κοινωνίας σε συνδυασμό με τις συνθήκες του μεσοπολέμου, των οποίων ο απόηχος γίνεται αισθητός και κατά τη μεταπολεμική περίοδο, ii) το καθεστώς της απελευθέρωσης υπό το οποίο η Ελλάδα εντάχθηκε στις διατακτικές της διακρατικής διπολικότητας και τέλος, iii) το νέο κοσμοσυστημικό περιβάλλον που καταγράφηκε ως ψυχρός πόλεμος.

Το νεοελληνικό πολιτικό σύστημα συγκροτείται από το άθροισμα των επιβιώσεων του ελληνικού ανθρωποκεντρικού κεκτημένου και του νέου εθνοκεντρικού περιβάλλοντος που επέβαλε η μετάβαση του ευρωπαϊκού κόσμου στον ανθρωποκεντρισμό. Ένα άθροισμα που οπωσδήποτε εξελίχθηκε στο χρόνο δεν απέβαλε όμως τη συστατική του λειτουργία.

Το ελληνικό κεκτημένο χαρακτηρίζεται από τη βαθιά ανθρωποκεντρική του φύση η οποία, από την αλεξανδρινή εποχή έως και την οθωμανοκρατία, βιώνει το μετα-κρατοκεντρικό ή οικουμενικό της στάδιο ως κοσμοσύστημα. Θεμελιώδες πολιτειακό κύτταρο του ελληνικού κοσμοσυστήματος, αποτέλεσε η μεταλλαγμένη σε πολιτειακά αυτόνομο, κοινό ή κοινότητα, πόλη-κράτος. Στο πλαίσιο της κοινοτικής πολιτείας, η πολιτική, που συνεχίζει απαράλλακτα να εγγράφεται στην κοσμοσυστημική λογική της πόλης κράτους, ορίζεται κυρίως ως ελευθερία, δηλαδή ως πεδίο άσκησης της αυτονομίας του ατόμου. Κατά τούτο, εισάγει ως πρόκριμα την πολιτική χειραφέτηση και την αξίωση του ατόμου να ασκεί αυτοπροσώπως, χωρίς διαμεσολάβηση, την πολιτική λειτουργία του «κοινού». Η αντιπροσώπευση ως πολιτικό σύστημα αντιδιαστέλλεται προς τη δημοκρατία και οπωσδήποτε αξιολογείται αρνητικά, ως ασύμβατη προς την πολιτική ελευθερία ή ολοκλήρωση του ατόμου. Πέραν όμως της κυρίαρχης όσο και προσωποπαγούς αντιπροσώπευσης, το σύστημα αυτό εμφανίζεται και υπό μια πλέον εξελιγμένη μορφή που εδράζεται στην υποχρεωτική συνοδικότητα, είναι διαρκώς ελεγχόμενη, ελευθέρως ανακλητή και με περιορισμένες αρμοδιότητες. Επιπροσθέτως, στο δημοκρατικό «κοινό» οι φορείς της αντιπροσώπευσης, καθώς υποβιβάζονται στη θέση της θεσμικής θεραπαινίδας του κοινωνικού σώματος, δεν ασκούν κυρίαρχη εξουσία. Αποφαινεται με βάση την αρχή της ομοφωνίας ώστε να παρεμποδίζεται η αυτονόμησή τους και η δημιουργία εσωτερικών ιεραρχικών σχέσεων. Η αρχή της πλειοψηφίας επιφυλάσσεται αποκλειστικά για τις διαβουλεύσεις του πολιτειακά συντεταγμένου κοινωνικού σώματος. Η διάκριση μεταξύ κοινωνίας και πολιτικής στη δημοκρατική κοινοτική πολιτεία –και υπό μίαν έννοια στην εξελιγμένη αντιπροσώπευση– δεν υφίσταται,

αφού το κοινωνικό σώμα είναι πέραν από δικαιούχος της πολιτικής λειτουργίας –και θεμελιωδώς– νομέας της. Απλούστερα, η πολιτική υποστασιοποιεί κοινωνικά το άτομο, με την έννοια ότι κοινωνικοποιείται δι' αυτής, κι όχι το αντίθετο. Οπωσδήποτε οι ελληνικές κοινωνίες του 19ου αιώνα είναι εξολοκλήρου πολιτικοποιημένες με τη βαθιά ανθρωποκεντρική έννοια του όρου.

Η αντιπροσώπευση στο κλίμα της «νεοτερικής πρωτοπορίας» προβάλλει ως το μοναδικό και πλέον ολοκληρωμένο ανθρωποκεντρικά πολιτικό σύστημα. Παραθεωρεί όμως ότι επιφυλάσσει μια εξαιρετικά περιορισμένη πολιτική θέση στο κοινωνικό σώμα. Η πολιτική λειτουργία του τελευταίου, είναι στενά νομιμοποιητική –για τους φορείς της αντιπροσωπευτικής εξουσίας– και πράγματι διαιτητική –μεταξύ των «μονομάχων»– οι οποίοι οικειοποιούνται ουσιαστικά το σύνολο των στοιχείων της αντιπροσώπευσης: το δικαίωμα του εκλέγειν και εκλέγεσθαι, την εναρμονιστική και την ανακλητική λειτουργία, την ολότητα της πολιτικής αρμοδιότητας, η οποία μάλιστα δομείται προσωποπαγώς μακράν της συνοδικής λογικής με αυστηρή εξουσιαστική ιεράρχηση. Η νεότερη αντιπροσώπευση ως πολιτικό σύστημα, εισάγει ως καταστατική αρχή τη διχοτομία μεταξύ κοινωνίας και πολιτικής. Το πολιτικό αποδίδεται στο διαφοροποιημένο παράγοντα της πολιτείας, το κράτος, είτε εξολοκλήρου –το δόγμα της κυριαρχίας της κρατικής εξουσίας– είτε ως πολιτική διαδικασία που καλείται να συννευρεθεί σε ένα επίπεδο συσχετισμών δύναμης με τις ενδιάμεσες (αντιπροσωπευτικές και μη) ομάδες συμφερόντων (η ιδέα της κοινωνίας πολιτών και του πλουραλισμού)².

Οπωσδήποτε, ο δικαιούχος της πολιτικής, το κοινωνικό σώμα, δεν εκλαμβάνεται ως καταστατική πολιτειακή παράμετρος, δηλαδή ως νομέας της πολιτικής λειτουργίας, με το επιχείρημα ότι τούτο είναι ανέφικτο (λόγω της πολιτειακής κλίμακας και της συνθετότητας των προβλημάτων των νεότερων κοινωνιών) ή εξαιτίας της πολιτικής ανωριμότητας των μελών της. Συγκρατούμε την τελευταία αυτή ομολογία, καθώς εναρμονίζεται πλήρως προς τη φύση της νεοτερικής αντιπροσώπευσης, ως του πολιτικού συστήματος που προσιδιάζει σε μία πρώιμη περίοδο της μετάβασης του νεότερου κόσμου από τη φεουδαλική δεσποτεία στον ανθρωποκεντρισμό.

3. Στο μέτρο που η ελλαδική κοινωνία θα υποχρεωθεί να αναπαραγάγει το νεότερο εθνοκρατικό πρότυπο –κι όχι απλώς να μετεξελιχθεί από τη μικρή στη μεγάλη ανθρωποκεντρική κλίμακα– η εγκαθίδρυσή του θα συνδυασθεί με τη συστηματική αποδόμηση

του προγενέστερου ανθρωποκεντρικού κεκτημένου, ιδίως των θεσμικών και ιδεολογικών του παραμέτρων. Η αποδόμηση αυτή θα συνδυασθεί με την καλλιέργεια ενός πλήρους απαξιωτικού πλέγματος που θα αποβλέπει αφενός στη νομιμοποίηση της νέας πολιτειακής επιλογής και αφετέρου στην ενοχοποίηση των επιβιώσεων του «παρελθόντος» – των συμπεριφορών και των νοοτροπιών που θα κριθούν ως αποκλίνουσες προς τον κανόνα και υπόλογες για την ιδιαιτερότητα του ελληνικού πολιτικού συστήματος.

Το πρόβλημα, όπως γίνεται αντιληπτό, δεν εστιάζεται στη φύση του πολιτικού συστήματος (που εισάγει ως προαπαιτούμενο την α-πολιτική ιδιοσυστασία της κοινωνίας και μοναδικό πεδίο ολοκλήρωσης και εθνικής υποστασιοποίησης, το κράτος) αλλά στην κοινωνία, η οποία επιμένει να συμπεριφέρεται εντός του κράτους-έθνους όπως και υπό το προγενέστερο σύστημα, ήτοι να τοποθετεί το πολιτικό πρόβλημα στην προμετωπίδα του προτάγματος της. Η συμπεριφορά αυτή θέτει υπό αμφισβήτηση το κρατικό ή έστω και το «αντιπροσωπευτικό» μονοπώλιο της πολιτικής και επέκεινα τη διχοτομική αρχή που νομιμοποιεί τη λογική του συστήματος, αρνείται τον απελευθερωτικό και εν πολλοίς καθοδηγητικό ρόλο του κόμματος και των ενδιαμέσων ομάδων καθώς συνδυάζεται με μια εν λευκώ και πάντως ανέκκλητη εντολή και την αγελαία πολιτική προσχώρηση στο διατακτικό τους. Μια κοινωνία που διήρχετο ως χθες μια μετα-κοινωνική (κι όχι απλώς ιδιωτική κοινωνία) και μάλιστα μετα-κρατική (η ιδέα της ανθρωποκεντρικής οικουμένης) φάση, καλείται να αποκηρύξει την ελευθεριακή της ιδιοσυστασία και εντέλει να παραιτηθεί από την αξίωσή της να διαλέγεται κοινωνικά δια της πολιτικής. Η αποδοχή μιας στενά επιχειρησιακής έννοιας της πολιτικής³, συνεπάγεται ακριβώς την εκχώρησή της στην κρατική εξουσία και ως εκ τούτου στη βίωση της ιδέας του «γενικού» αντί του «κοινού» συμφέροντος, το οποίο προορίζεται να καθορίζει αποκλειστικά και κυρίαρχα η πολιτική, που εφεξής ορίζεται μονοσήμαντα ως σχέση δύναμης και στην καλύτερη περίπτωση, ως εξουσία. Πιο απλά, ο εκσυγχρονισμός της ελληνικής κοινωνίας υπό το κράτος-έθνος, συνδυάστηκε σταθερά με την προοπτική της «νεοτερικότητας», δηλαδή με την απεμπόληση της πολιτικής της χειραφέτησης και την υπαγωγή της στη διακριτική πολιτική ευχέρεια ή κηδεμονία της κρατικής εξουσίας.

Προς την κατεύθυνση αυτή, η αδιάρρηκτη σύνδεση του εθνικού με τον πολιτειακό πατριωτισμό και η καθυπόταξη του δεύτερου στον πρώτο, θα λειτουργήσει ως καταλύτης. Και τούτο διότι

το κυρίαρχο έθνος, στις χώρες της νεοτερικής πρωτοπορίας, καθώς θα οικοδομηθεί ουσιαστικά δια του κράτους και θα εκφρασθεί αποκλειστικά δι' αυτού, θα ορισθεί πολιτικά. Το έθνος στη «νεοτερικότητα» θα παίξει για μεγάλο διάστημα έναν ρόλο υποκατάστατου της κοινωνίας, ενόσω τουλάχιστον, η τελευταία θα είναι ανθρωποκεντρικά ασθενής.

Αντιθέτως, στην ελληνική περίπτωση το έθνος συγκροτείται εξ αρχής ως κοσμοσύστημα ανθρωποκεντρικού τύπου και λειτουργεί έως το τέλος, με βάση τη λογική του. Το νεοτερικό κράτος όχι μόνον δε συγκρότησε το ελληνικό έθνος αλλά και απεδείχθη ανίκανο να διαχειρισθεί την προβληματική της μετάβασής του από το αναγκαίο –κατά τα άλλα– κοσμοσυστημικό περιβάλλον της μικρής, στη μεγάλη κλίμακα. Μάλιστα η μετάβαση αυτή συνδέθηκε, όπως είδαμε, οργανικά με την αποδόμηση τόσο των παραμέτρων του προγενέστερου κοσμοσυστημικού περιβάλλοντος (του συστήματος των πόλεων κ.λπ.), όσο και των ανθρωποκεντρικών κατακτήσεων (η δημοκρατία, οι ελευθερίες κ.ά.), της μετα-κρατοκεντρικής οικουμένης. Κατά τούτο, η ελληνική μετάβαση στο πολιτικό σύστημα της κυρίαρχης αντιπροσώπευσης, στο πλαίσιο του κράτους-έθνους, εγγράφεται ως οπισθοδρόμηση, ενώ στο ευρωπαϊκό νεοτερικό παράδειγμα συνιστά μείζονα πρόοδο, αφού ορθώνεται εναντίον της φεουδαλικής δεσποτείας και σηματοδοτεί την (πρώιμη) ανθρωποκεντρική οικοδόμηση.

Ο ίδιος αυτός εθνοκεντρισμός θα λειτουργήσει για τη «νεοτερικότητα», αργότερα και έως τις μέρες μας, ως επιχείρημα για τη διατήρηση της εξουσιαστικής αυτονομίας και κυριαρχίας της πολιτικής τάξης από την κοινωνία, ενώ την ίδια στιγμή, θα αντιμετωπίσει την ελληνική οικουμένη (ιδίως το Βυζάντιο και την οθωμανοκρατία) αρνητικά, συγχέοντας την ασυμβατότητά τους (πρώιμος κρατοκεντρισμός – ανθρωποκεντρική οικουμένη) και τη διαφορά κλίμακας, με το κοσμοσυστημικό τους υπόβαθρο. Τυπικό και απλώς ενδεικτικό παράδειγμα αποτελεί η «νεοτερική» προσέγγιση του έθνους, το οποίο, πέραν της πολιτικής του πρόσληψης, θα συνδέσει την πολιτική του ταυτότητα κατά τρόπο μονοσήμαντο με το λεγόμενο «νεοτερικό» κράτος. Στην πραγματικότητα, το «νεοτερικό» κράτος θα κληθεί να υπηρετήσει το κυρίαρχο έθνος. Εξού και την ίδια στιγμή, θα αρνηθεί στις λοιπές εθνικές –και ευρύτερα πολιτισμικές ή τοπικές– οντότητες να ορισθούν πολιτικά. Μια από τις καίριες επιλογές του «νεοτερικού» κράτους-έθνους, με ισχυρότατες πολιτικές ρίζες έως τις μέρες μας, αποτελεί το συστηματικό εγχείρημα αφομοίωσης του «διαφορετικού» και η επί

μακρόν άρνησή του να του αποδώσει ακόμη και την απλή ιδιότητα της πολιτισμικής μειονότητας. Το αξίωμα ένα κράτος, ένα έθνος, μια γλώσσα, ένα ενιαίο πολιτικό σύστημα με υπομόχλιο την αρχή της κρατικής πολιτικής κυριαρχίας, θα νομιμοποιήσει τελικά μια μακρά ισοπεδωτική περίοδο, η οποία χαρακτηρίζεται από την απουσία κάθε ανοχής του «άλλου».

Αν και στις χώρες της «νεοτερικής» πρωτοπορίας, η πραγματικότητα αυτή θα δικαιολογηθεί με το πρόσχημα της απειλής που συνιστούσε η αντιπαράθεση της νέας (ανθρωποκεντρικής) με την παλαιά (δεσποτική) τάξη, δεν πρέπει να παραθεωρείται το γεγονός ότι αντικρίζεται στον ελληνικό ανθρωποκεντρισμό. Σε αυτόν, το έθνος ως πολιτισμική έννοια διαχωρίζεται από την πολιτική του έκφραση, η οποία διατυπώνεται μέσα από τις πολιτειακές παραμέτρους του κοσμοσυστήματος: τις πόλεις-κράτη και υπό την οικουμένη την κεντρική κοσμοπολιτεία και το σύστημα των «πόλεων» ή «κοινών». Οι έννοιες της ενιαίας πολιτειακής έκφρασης του έθνους και στο πλαίσιο αυτό της μειονότητας, είναι άγνωστες. Όχι διότι ελλείπει το έθνος ή το «σκεπτικό» της μειονότητας, όπως διατείνονται οι πνευματικοί ταγοί της «νεοτερικότητας», αλλά επειδή οι έννοιες αυτές απάδουν πλήρως προς την καταστατική πρόσληψη της ελευθερίας. Η θεσμική και ιδεολογική θεμελίωση του ελληνικού ανθρωποκεντρισμού βασίζεται στην έννοια της «ετερότητας», στην αρχή της αυτοδίκαιης πολιτισμικής ολοκλήρωσης και της πολιτειακής αυτοθέσμισης του «άλλου». Η ιστορία του ελληνικού κοσμοσυστήματος μπορεί να αποτιμηθεί με τη συνολική άρθρωση των πολιτειακά συντεταγμένων πολιτισμικών μορφωμάτων. Το πολυ-πολιτισμικό επιχείρημα, που μόλις στο τέλος του 20ου αιώνα άρχισε να συζητείται στις χώρες της «νεοτερικής» πρωτοπορίας, αποτέλεσε υποστατικό θεμέλιο του ελληνικού κοσμοσυστήματος έως το τέλος του. Αυτό ακριβώς το θεμέλιο κλήθηκε να καταλύσει, μεταξύ των άλλων, το νεοελληνικό κράτος στο όνομα της «προόδου» που επαγγέλετο η «νεοτερικότητα»⁴.

Παρόλ' αυτά, η νεο-ελληνική εθνική ταυτότητα θα εξακολουθήσει ευρέως και επί μακρόν, στη διάρκεια του 20ου αιώνα, να αρθρώνεται δια του πατριωτισμού των πόλεων, ο οποίος στην ορολογία της νέας τάξης θα καταχωρηθεί απαξιωτικά ως τοπικισμός, κι όχι δια του κράτους. Σε κάθε περίπτωση, ο πολίτης τοποθετεί το κράτος κατέναντί του, η ταυτότητά του ως ανθρωποκεντρική οντότητα και ως εθνική αναφορά, πόρρω απέχει από του να εμφανίζεται ως οφειλέτης του. Στην απαξιωτική αντιμετώπιση του προγενέστερου καθεστώτος από την άρχουσα τάξη του κράτους-

έθνους, ορθώνεται η απαξίωση της άρχουσας τάξης του κράτους-έθνους από την ελληνική κοινωνία.

4. Πολιτική υπερανάπτυξη, εθνικός πατριωτισμός πολιτειακού τύπου, οικουμενική ενόραση των παραμέτρων (οικονομίας κ.λπ.) του ανθρωποκεντρισμού, συνθέτουν ισάριθμες συνιστώσες που αντιστρατεύονται την είσοδο του ελληνισμού στην εθνοκρατική τροχιά. Οι ίδιες αυτές συνιστώσες εγκλωβισμένες στο περιβάλλον του εθνοκρατισμού, θα καταγραφούν ως ιδιαιτερότητες που δεν προσφέρουν εναλλακτική προοπτική, αφού δεν εντάσσονται πια στο πλαίσιο μιας γενικότερης κοσμοσυστημικής δυναμικής. Δημιουργούν όμως αποκλίνουσες λειτουργίες στο αντιπροσωπευτικό σύστημα, εκτατικές, που θίγουν αυτή καθεαυτήν τη βάση του συστήματος, δηλαδή τη διχοτομική αρχή, αλλά και περιοριστικές, όπως για παράδειγμα η χρησιμοποίηση της πολιτικής υπερανάπτυξης ως υπομοχλίου για τη χειραγώγηση του ατόμου, η πρώιμη μετάλλαξη της κομματοκρατίας σε πολιτικό σύστημα, η σταθερή άρνηση της κεντρικής εξουσίας να συγκατανεύσει στην ανάπτυξη της αυτοδιοίκησης ή ο υπέρμετρος εθνοκεντρικός πολιτικός λόγος που απολήγει τελικά στην περιχαράκωση των εξωτερικών σχέσεων της χώρας από τον κοσμοσυστημικό της περίγυρο.

Έχει ενδιαφέρον να προσεχθεί ότι το σύνολο των ιδιαιτεροτήτων του συστήματος που καταχωρούνται στο παρελθόν και ταξινομούνται με όρους απαξίας, δηλαδή ως στοιχεία που οφείλουν να απορριφθούν, ως κατώτερα της νεοτερικότητας, προκειμένου να νομιμοποιηθεί το σύστημα, συμβαίνει να υιοθετούνται έναν έως ενάμισι αιώνα αργότερα από τις χώρες της πρωτοπορίας και ερμηνεύονται με το πρόσχημα της προόδου. Αναφέρω ενδεικτικά την πλήρη αδυναμία της απολυταρχίας και της συνταγματικής μοναρχίας να εγκλιματισθούν στην ελληνική κοινωνία, την αποτυχία του τιμοκρατικού εγχειρήματος και την εξαρχής γενίκευση του δικαιώματος της ψήφου έτσι, ώστε το ελλαδικό κράτος να αποτελεί το πρώτο νεότερο σύστημα αντιπροσώπευσης υπό συνθήκες καθολικής ψηφοφορίας, την εμπέδωση από την πρώτη στιγμή των μη (κοινωνικά) ιδεολογικών και ταξικών κομμάτων, με σαφή διαστρωματική αναφορά και λειτουργία συνάδουσα προς την ατομική –κι όχι αγελαία– πολιτική συμπεριφορά, την ανάπτυξη των μέσων επικοινωνίας ως πεδίου της πολιτικής αντί του απλού μέσου ενημέρωσης κ.ά.

Τα ανωτέρω κάνουν πασιφανές ότι, με την είσοδό της στο εθνοκρατικό ανθρωποκεντρικό περιβάλλον, η ελληνική κοινωνία κλήθηκε να εναρμονισθεί με ένα σύστημα προ-πολιτικό και οπωσ-

δήποτε υπανάπτυκτο, σε σχέση με τις πραγματικότητες και τις παραστάσεις τις οποίες βίωνε υπό το κοσμοσυστημικό της παρελθόν, έως τον 19ο αιώνα. Με διαφορετική διατύπωση, το ελληνικό κοσμοσυστημικό κεκτημένο τοποθετείται στο μέλλον της πορείας προς μια ανθρωποκεντρική ολοκλήρωση του νεότερου κόσμου και επομένως καταφανώς προοδευτικότερο σε σύγκριση με το «νεοτερικό» ιδεώδες. Η μετάβαση από τη μικρή στη μεγάλη κοσμοσυστημική κλίμακα δεν αναιρεί το γεγονός αυτό. Οδήγησε όμως τη διάνοηση κι όχι μόνο την ελληνική, να παίξει ένα ρόλο καταλύτη για τη νομιμοποίηση της ανθρωποκεντρικής οπισθοδρόμησης, στο όνομα της νεοτερικότητας⁵.

Πυρήνας στην αντίφαση αυτή μεταξύ κοινωνικο-πολιτικού συστήματος και κοινωνίας, υπήρξε ο θρόνος, ο οποίος επεβλήθη έξωθεν, από τις Δυνάμεις της «νεοτερικής» πρωτοπορίας, απειλητικός –καθότι δυναμικά ανθρωποκεντρικός– και σαφώς βαθιά προοδευτικός, προκειμένου να λειτουργήσει αφενός, για τον έλεγχο του αστάθμητου ελληνισμού, αφετέρου για την εναρμόνιση του ελληνικού πολιτικού συστήματος στις διατακτικές της ημι-κρατικής δεσποτείας της εποχής. Στο ρόλο αυτό του θρόνου μπορούν να χρεωθούν, τον 20ο αιώνα –ευρέως– ο διχασμός, η 4η Αυγούστου, η διαχείριση του εμφυλίου και του ψυχρού πολέμου, η 21η Απριλίου και εν γένει οι διαστάσεις της πολιτικής ζωής που συναρτώνται με την τάση της ελληνικής κοινωνίας να υπερβαίνει τη λογική της κοινωνίας πολιτών, να προσεγγίζει τον αυτόνομο «δημόσιο» χώρο ως «κοινόν», θέτοντας υπό δοκιμασία την πολιτική τάξη ή εξωθώντας τη σε μη αποδεκτές –από τους ηρακλείς του συστήματος– επιλογές.

Ωστε, στη νεοελληνική πολιτική ζωή το διακύβευμα δεν εστιάσθηκε ποτέ στην ανθρωποκεντρική οικοδόμηση (π.χ. το δικαίωμα στην ατομικότητα και στην καθολικότητα της ψήφου, το σοσιαλιστικό πρόταγμα κ.λπ.) και οπωσδήποτε αποστασιοποιήθηκε σταθερά από προσεγγίσεις πατερικές (π.χ. ο φασισμός, η κρατική κυριαρχία ή η διχοτομία μεταξύ πολιτικού και κοινωνικού, η αγελαία πολιτικοποίηση), που αποτέλεσαν καθολικό γνώρισμα στον υπόλοιπο ευρωπαϊκό χώρο. Μέτρο της πολιτικής αντιπαλότητας θα αποτελέσει σταθερά η διεγκυστίνδα ανάμεσα στον παλαιοκομματισμό και τη νεοτερικότητα, η οποία ανάγεται τελικά όχι στο προεθνοκρατικό παρελθόν του ελληνισμού (π.χ. στην οθωμανοκρατία) ή στην καθυστέρηση της ελληνικής κοινωνίας, όπως συνήθως πιστεύεται, αλλά στις στρεβλώσεις του πολιτικού συστήματος, συνεπεία του εκρηκτικού μείγματος που παρήγαγε η εφαρμογή ενός

προ-πολιτικού και επομένως, πρώιμου ανθρωποκεντρικά πολιτειακού συστήματος σε μια μετα-κρατική ή οικουμενική και ως εκ τούτου, κοινωνικο-πολιτικά υπερ-αναπτυγμένη κοινωνία. Μια κοινωνία, εν κατακλείδι, που προσλαμβάνει την πολιτική όχι ως απλό δικαίωμα, αλλά ως καταστατική ελευθερία.

Η δύσκολη συνύπαρξη των δυο αυτών νομιμοτήτων θα επιβαρυνθεί ασφαλώς από τις ιδιαιτερότητες της ελλαδικής κοινωνίας, που οφείλονται στην αποκοπή της από τον κυρίως κορμό του ελληνισμού και επέκεινα, από τη χρηματιστική δυναμική και το κοινωνικό της όχημα, την αστική τάξη, που δέσποζε στον ευρύτερο ελληνικό ζωτικό χώρο. Η ελληνική «χρηματιστική» οικονομία και εν προκειμένω, η αστική τάξη, δε θα γίνει «εθνοκρατική» παρά μόνον μετά το Β' παγκόσμιο πόλεμο, χωρίς εντούτοις να παραγνωρίζεται το γεγονός ότι εξακολουθεί να κατατάσσεται μεταξύ των πλέον διεθνοποιημένων, στο τέλος αυτού του αιώνα. Ουδείς μπορεί να αγνοεί την υπόθεση ότι η εξέλιξη της ελληνικής κοινωνίας, η ίδια η φύση του ελληνικού εθνοκεντρικού κράτους θα ήταν θεμελιωδώς διαφορετική, εάν είχε συγκροτηθεί στην περίμετρο ενός μεγάλου αστικού κέντρου του ελληνισμού όπως η Θεσσαλονίκη, η Σμύρνη, η Κωνσταντινούπολη ή έστω και τα Ιωάννινα. Όπως επίσης, η αναγκαστική αλλά όχι χωρίς άλλο αναπόφευκτη επιλογή της εισόδου του ελληνισμού στη μεγάλη κλίμακα, με την αποδόμηση της κοσμοσυστημικής του ιδιοσυστασίας και την απεμπόληση του ανθρωποκεντρικού του κεκτημένου, ήταν φυσικό να οδηγήσει συγχρόνως και στην αποδόμηση του ίδιου του ελληνισμού, ως εθνο-πολιτισμικής πραγματικότητας.

Όπωςδήποτε, η ενσωμάτωση των νέων εδαφών και η μικροασιατική καταστροφή θα μεταβάλλουν άρδην τα δεδομένα της ελληνικής κοινωνίας και του ελληνισμού γενικότερα. Μια νέα πλειοψηφία θα δημιουργηθεί, της οποίας οι επιπτώσεις θα γίνουν αισθητές πέραν της οικονομίας και του πολιτισμού, στην πολιτική ζωή όπου θα τεθούν οι βάσεις για μια δυναμική συγκροτημένης αμφισβήτησης των ιστορικών της αγκυλώσεων. Η πλειοψηφία όμως αυτή θα αποδειχθεί ανήμπορη να ηγεμονεύσει μεσοπρόθεσμα στο επίπεδο του κράτους. Η βαθιά κρίση που συνέχει την ελληνική κοινωνία πριν και μετά το Β' παγκόσμιο πόλεμο, η εσωστρέφεια και η ρευστότητα στον προσανατολισμό της, αποτελούν μέρος μιας πραγματικότητας που την κάνει να φαντάζει στον κόσμο ως ένας παράξενος εταίρος.

Η ανατροπή της σχέσης μεταξύ ελλαδικού και μείζονος ελληνισμού υπέρ του πρώτου, θα σηματοδοτήσει τελικά την εγκατά-

λειψη του εκτατικού και οπωσδήποτε εθνοκεντρικού προτάγματος της «Μεγάλης Ιδέας», υπέρ μιας νέας εθνοκεντρικής ιδεολογίας η οποία ωστόσο, θα αιωρείται σταθερά ανάμεσα στην εξοικείωσή της με το διατακτικό του κράτους-έθνους και σε μια μετα-κρατοκεντρική συμπεριφορά, σαφώς ανοίκει με τη θέση της χώρας στο συνολικό κοσμοσύστημα. Έκφραση της πραγματικότητας αυτής, είναι η άμετρη ανασφάλεια της άρχουσας τάξης και οι εξ αυτής υπερβολές κατά την επίλυση σειράς ζητημάτων, όπως το γλωσσικό, η ομοιογένεια της ελληνικής κοινωνίας, η κυριαρχία και η ενότητα της πολιτικής εξουσίας κ.ά., με άξονα αναφοράς το δόγμα της ταυτότητας του έθνους με το κράτος.

Κατά τη μεταπολεμική περίοδο, το ελληνικό πρόβλημα εξακολουθεί να είναι όπως και πριν, προεχόντως πολιτικό και ως τέτοιο θα αναδειχθεί σε μείζονα παράμετρο στη διάρκεια του ψυχρού πολέμου. Η υπερβάλλουσα ζήτηση πολιτικής εκ μέρους της κοινωνίας και επέκεινα η καταστατική συνάφειά της με το πολιτικό σύστημα, θα παρεμποδίσει τη δυναμική του να εναρμονισθεί με το κυρίαρχο «διεθνές» κλίμα που εξελάμβανε την εναλλαγή στην εξουσία, ως αδιανόητη και την αμφισβήτηση των επιλογών του κράτους ως πρόκληση. Κατά τούτο, η επισήμανση της κατασταλτικής ιδιαιτερότητας του ελληνικού πολιτικού συστήματος, στη διάρκεια του ψυχρού πολέμου, δεν υπήρξε απόρροια του εμφύλιου ή της πολιτικής «ανωριμότητας» του ελληνικού συστήματος. Αντιθέτως, μπορεί να υποστηριχθεί με ασφάλεια ότι ο εμφύλιος και ιδίως η κατασταλτική λειτουργία του ψυχροπολεμικού κράτους, με αποκορύφωμα την αυταρχική εκτροπή του 1967, αποτελούν ισάριθμες εκφάνσεις του δημοκρατικού ελλείμματος της «νέας τάξης» –της φάσης που διέρχεται το νεότερο κοσμοσύστημα στο σύνολό του– και στο πλαίσιο αυτό, της «δυσφορίας» της ελληνικής κοινωνίας «να συγκατανεύσει» στις επιταγές της. Επομένως, ερμηνείες όπως αυτή που κατατείνει να εξομοιώσει συγκριτικά την ελληνική χουντική παρένθεση του 1967 με το ισπανικό και το πορτογαλικό παράδειγμα, αναδεικνύουν περισσότερο την εγγενή αδυναμία της «νεοτερικής» κοινωνικής επιστήμης να συλλάβει σύνθετες καταστάσεις, σε χώρες διαφορετικού ανθρωποκεντρικού διαμετρήματος, όπως η ελληνική κοινωνία με το εξαιρετικό ανθρωποκεντρικού τύπου πολιτικό βάθος, αφενός και αφετέρου κοινωνίες που μόλις εισέρχονται στον πρώιμο πολιτικό ανθρωποκεντρισμό⁶.

Υπό μίαν άλλη έννοια, η αυξημένη κατασταλτική λειτουργία του ελληνικού ψυχροπολεμικού κράτους καταγράφει την έμφαση

μάλλον παρά το γεγονός, δεδομένου ότι τόσο στο «Δυτικό» όσο και στον «Ανατολικό» κόσμο όχι μόνον η προοπτική της εναλλαγής στην εξουσία υπήρξε απαγορευτική αλλά και η λειτουργία του παρα-συστήματος, επιβεβαιωμένη στην ολότητά της. Η λιγότερο εμφανής κατασταλτική παρουσία του κράτους στο δυτικό ευρωπαϊκό χώρο, συναρτάται προς τη μεγαλύτερη νομιμοποίηση της εξουσίας και σαφώς τη μικρότερη πολιτική αξίωση της κοινωνίας. Με απλούστερη διατύπωση, στην νεοελληνική περίπτωση, επιβεβαιώνεται η πρώιμη φύση του νεότερου κρατοκεντρικού αντιπροσωπευτικού συστήματος, δηλαδή της πλουραλιστικής κοινωνίας πολιτών, που εννοεί να εξομοιώνει την πολιτική με τη δύναμη, υποβιβάζοντας ουσιαστικά τον πολιτικό λόγο, δηλαδή την ελευθερία, σε προσάρτημά της.

5. Η τελευταία δεκαετία πριν από τον 21ο αιώνα, χαρακτηρίζεται ως περίοδος ραγδαίων προσαρμογών για την Ελλάδα. Τούτο άλλωστε έγινε ιδιαίτερα εφικτό από τη στιγμή που η σταδιακή ενσωμάτωση της χώρας στο νέο τεχνολογικό κεκτημένο της επικοινωνίας θα δημιουργήσει τις προϋποθέσεις μιας πραγματικής συνάρθρωσης του πολιτικού με το κοινωνικό και επέκεινα μιας πλέον βαρύνουσας θέσης της κοινωνικής βούλησης στο πεδίο της πολιτικής. Η είσοδος της ιδιωτικής τηλεόρασης από το 1990, αν και έγινε με όρους ισχύος, υπό το βάρος του κενού εξουσίας που δημιούργησε το κυβερνών κόμμα με τη στρατηγική του να ελέγξει τα «μέσα» (με αποκορύφωμα το σκάνδαλο Κοσκωτά), μεταβάλλοντας την πολιτική τάξη σε όμηρο των συντελεστών της «τηλεκρατίας», θα πραγματοποιηθεί στο πλαίσιο μιας δυναμικής, η οποία συναρτάται εξ' ορισμού, από τη διεύρυνση του πεδίου της πολιτικής προς την κατεύθυνση της κοινωνίας. Τα νέα μέσα επικοινωνίας θα προσαρμοσθούν από την πρώτη στιγμή στις συνθήκες της ελληνικής πραγματικότητας, αναλαμβάνοντας τα ίδια να λειτουργήσουν ως πεδίο της πολιτικής.

Στις χώρες της «νεοτερικότητας», όπου το «μέσον επικοινωνίας» λειτουργεί απλώς ως «μέσον ενημέρωσης», το πρόβλημα δε γίνεται ιδιαίτερα αισθητό, διότι –αν μη τι άλλο– η πολιτική παράγεται βασικά από την πολιτική εξουσία και τις συντεταγμένες κοινωνικές και πολιτικές δυνάμεις. Συνεπώς, ο κάτοχος του «μέσου» έχει συγκεκριμένα περιθώρια παρέμβασης στο περιεχόμενο ή στην ιεράρχηση της θεματικής της ενημέρωσης. Η επιρροή του εστιάζεται κυρίως στο περιβάλλον του παρασκηνίου της εξουσίας. Την επιρροή όμως αυτή οι προσεγγίσεις που συμπηφίζουν την αντιπροσώπευση και τη δημοκρατία με τον πλουραλισμό των ομά-

δων δεν την αντιμετωπίζουν αρνητικά, καθώς θεωρείται ότι κατατείνει στην ανάπτυξη της μεγαλύτερης δυνατής διασποράς της εξουσίας. Τελικά, ο πλουραλισμός συνοψίζει την αντιπροσώπευση στο αποτέλεσμα της συνάρθρωσης των συσχετισμών ισχύος μεταξύ των ομάδων πίεσης και των δυνάμεων του παρασκηνίου με τους φορείς της πολιτικής εξουσίας. Το κοινωνικό σώμα εξακολουθεί να παραμένει εκτός της πολιτικής διαδικασίας.

Όταν αντιθέτως, το «μέσον επικοινωνίας» εξελίσσεται σε πεδίο της πολιτικής, όπερ προϋποθέτει μια πολιτικά αναπτυσσόμενη κοινωνία, όπως εν προκειμένω η ελληνική, ο ιδιοκτήτης και γενικότερα οι συντελεστές του, μεταβάλλονται σε θεμελιώδεις ρυθμιστές του πολιτικού συστήματος. Ιεραρχούν ή και καθορίζουν τις θεματικές και το εύρος της πολιτικής δυναμικής, αποφασίζουν αντί των πολιτικών δυνάμεων για τα πρόσωπα και τις προτεραιότητες της εκπροσώπησης, την οποία μεταβάλλουν συχνά σε αντικείμενο οικονομικής ή πολιτικής συναλλαγής και φυσικά υπαγορεύουν τους κανόνες του πολιτικού παιγνιδιού. Ακόμη και αν, για τις ανάγκες του επιχειρήματος, υποθέσουμε ότι ο ιδιοκτήτης του «μέσου» δεν ανταλλάσσει «στοιχεία» του δημοσίου αγαθού με συγκεκριμένες «εύνοιες» προς το πολιτικό προσωπικό, όπως είναι το συνήθως συμβαίνον, αυτή καθεαυτή η αθέσμητη παρέμβασή του στη συγκρότηση και λειτουργία του πεδίου της πολιτικής, συνιστά ιδιοποίηση· διότι ο ίδιος δε νομιμοποιείται στο ρόλο του ούτε από τη λογική ούτε από το φορέα ή δικαιούχο του συστήματος. Ούτως ή άλλως, η διαχείριση της πολιτικής με όρους «πραγματικής» ιδιοκτησίας, παραπέμπει σε μια λογική απαλλοτρίωσης του πολιτικού συστήματος και, στο πλαίσιο αυτό, ομηρίας της πολιτικής τάξης, με συνεπακόλουθο, την εμπέδωση στην κοινωνία μιας εικόνας αδυναμίας, αδιεξόδου και αποξένωσης, πράγμα που επιτείνει την απαξιωτική προσέγγιση της πολιτικής από το κοινωνικό σώμα. Οπωσδήποτε, οι «στρεβλωτικές» μεταλλάξεις του πολιτικού συστήματος που καταγράφονται ιδιαίτερα στην ελληνική περίπτωση, ως απόρροια της λειτουργίας του «μέσου επικοινωνίας» σαν πεδίο της πολιτικής, οφείλονται στην ίδια αιτία που επισημάνθηκε στην αρχή της προβληματικής μας: συγκεκριμένα, στον υψηλό δείκτη πολιτικής ανάπτυξης της κοινωνίας, ο οποίος ενοχοποιεί την εμμονή του πολιτικού συστήματος να αντιμετωπίζει θεσμικά το «μέσον» ως απλή ενημερωτική παράμετρο, όπως ακριβώς συμβαίνει στις χώρες της «νεοτερικότητας».

6. Το τέλος της χιλιετίας βρίσκει την Ελλάδα να πασχίζει ακόμη για την «εναρμόνισή» της στις διατακτικές της «νεοτερικότη-

τας». Όπως όμως είδαμε, η εναρμονιστική αυτή λειτουργία συνιστά μια επιστροφή στο παρελθόν μιας πρώιμης ανθρωποκεντρικής εποχής. Η μετάβαση από τη μικρή στη μεγάλη κοσμοσυστημική κλίμακα δεν αναιρεί το γεγονός ότι θα πραγματοποιηθεί με γνώμονα την απόρριψη και όχι την προβολή και τη μετάταξη του προγενέστερου ανθρωποκεντρικού κεκτημένου στη νέα πολιτειακή κλίμακα.

Οι ραγδαίες εξελίξεις που καταγράφονται στο τέλος του 20ου αιώνα φανερώνουν ότι στο περιβάλλον της τεχνολογικής κοινωνίας, το σημείο συνάντησης της ελληνικής κοινωνίας με τις χώρες της «νεοτερικής πρωτοπορίας» τείνει να περιορισθεί, καθώς η ζήτηση πολιτικής, ως στοιχείο ανθρωποκεντρικής αναφοράς, έχει αρχίσει να καταλαμβάνει και σε αυτές μια σχετικά σημαίνουσα θέση. Από το άλλο μέρος, οι αποκλίσεις που επισημαίνονται στην ελληνική περίπτωση ως αποτέλεσμα του κληρονομημένου ανθρωποκεντρικού κεκτημένου της κοινωνίας, δεν αναιρούν το γεγονός ότι στις προσλήψεις της πολιτικής κυριαρχεί το «επιχειρησιακό» και το «ανα-διανεμητικό» πρόταγμα. Αυτή καθεαυτή η έννοια της κοινωνίας πολιτών παραπέμπει σε ένα στάδιο της ανθρωποκεντρικής εξέλιξης όπου κυριαρχεί η ατομική ελευθερία, ενώ η πολιτική συλλαμβάνεται ως «δικαίωμα» (όχι όμως ως ελευθερία), κάτι που υποδηλώνει ότι δομείται καταστατικά ως εξουσία και λειτουργεί στο πλαίσιο των σχέσεων δύναμης. Το επιχείρημα της «νεοτερικότητας» διδάσκει –σε τελική ανάλυση– ότι μια κοινωνία όπου αφθονούν τα «δικαιώματα» αντί των «ελευθεριών», συνιστά ανώτερο στάδιο στην ανθρωποκεντρική ολοκλήρωση του ατόμου. Η κοινωνία που δομείται στο σύνολό της εξουσιαστικά, εγγράφεται ως πιο εξελιγμένη φάση σε σχέση με μια κοινωνία της ελευθερίας.

Οποσδήποτε, η ταξινόμηση της ελληνικής ιδιαιτερότητας στην «περιφέρεια» της «νεοτερικότητας», αποδίδει εν πολλοίς τη δυσνόητη για το «σύγχρονο» άνθρωπο λογική της υπέρβασης του διχοτομικού αξιώματος, μεταξύ κοινωνίας και πολιτικής που διακρίνει ως σταθερά την ελληνική πολιτική ζωή. Απόρροια της προσέγγισης αυτής είναι το γεγονός ότι οι διαπιστούμενες «στρεβλώσεις» στο νεοελληνικό πολιτικό σύστημα αποδίδονται τελικά στην αδυναμία της ελληνικής κοινωνίας να «εκσυγχρονισθεί» κι όχι όπως θα όφειλε πράγματι, στην πρώιμη ή προ-πολιτική υφή του «νεοτερικού» θεσμικού περιβάλλοντος που «κλήθηκε» να εφαρμόσει.

Ακριβώς αυτή η αντίφαση, που ουσιαστικά επιβεβαιώνει την ύπαρξη δυο διαφορετικών παραδειγμάτων μετάβασης στη μεγάλη

ανθρωποκεντρική κλίμακα (το ένα, από τη δεσποτεία, το άλλο, από τον ανθρωποκεντρισμό μικρής κλίμακας) εγείρει το μείζον ερώτημα της τυπολογικής επανεκτίμησης του συνόλου αξιακού συστήματος της «νεοτερικότητας». Επανεκτίμηση που την επαναφέρει αναπόφευκτα σε ευθεία συγκριτική τροχιά με το ελληνικό κοσμοσύστημα.

Υπό το πρίσμα αυτό, έχει ενδιαφέρον να υπογραμμισθεί η «νεοτερική» βεβαιότητα ότι ο Διαφωτισμός οικοδόμησε ένα «νέον άνθρωπο», πρωτόγνωρο, όπως διατείνεται, στην ιστορία. Ο «νεοτερικός άνθρωπος» είναι ασφαλώς νέος εάν παραβληθεί με τον ευρωπαϊκό του πρόγονο, το δεσποτικό άνθρωπο. Δεν υπάρχει ωστόσο πεδίο σύγκρισης με τον «άνθρωπο» της ελληνικής δημοκρατίας, καθώς συνιστά μετα-εξουσιαστικό στάδιο που προσλαμβάνει τον άνθρωπο ως ολοκληρωτικά ελεύθερο, δηλαδή ως μη εξουσιαστικά υποκείμενο κοινωνικό ον. Συγχρόνως, αγνοείται ότι ο «νεοτερικός» τύπος «ανθρώπου» απαντάται ήδη στο προ-δημοκρατικό ή αντιπροσωπευτικά συντεταγμένο κοινωνικο-πολιτικό στάδιο του ελληνικού κοσμοσυστήματος και πιο συγκεκριμένα στην εποχή των Νομοθετών, όπου το ανθρωποκεντρικό πρόταγμα επικεντρώνεται στην απλή έννοια της ατομικής ελευθερίας και κατ' επέκταση στο περιβάλλον της «κοινωνίας πολιτών». Αν επομένως, η νεότερη εκδοχή της «κοινωνίας πολιτών» εμφανίζεται ως σαφώς πληρέστερη, συγκρινόμενη με την προκλασική «κοινωνία πολιτών» του ελληνικού κοσμοσυστήματος, το γεγονός αυτό δεν τη νομιμοποιεί να ισχυρίζεται ότι είναι δημοκρατική.

Σε κάθε περίπτωση τέλος, η «νεοτερική» εποχή διάγει την πρώτη κρατοκεντρική περίοδο του ανθρωποκεντρικού κοσμοσυστήματος, εκείνη ακριβώς που βίωσε το ελληνικό κοσμοσύστημα έως τον 6ο αιώνα π.Χ. Συνεπώς, τόσο η δεύτερη κρατοκεντρική περίοδος, κατά την οποία ολοκληρώνεται στο πλαίσιο του πρωτογενούς πολιτειακού μορφώματος του κράτους η ανθρωποκεντρική υπόσταση του ατόμου, όσο και η μετα-κρατοκεντρική περίοδος της κοσμοπολιτειακής οικουμένης (μετά τον 4ο αιώνα έως τις παρυφές του 20ου), αποτελούν ισάριθμα στάδια που ο «νεοτερικός άνθρωπος» δεν μπορεί παρά να τα αντιμετωπίσει ως προοπτική. Οι διεργασίες που συνάπτονται με την «παγκοσμιοποίηση» μπορούν να προσληφθούν ως εσωτερικό στάδιο της πρώτης κρατοκεντρικής περιόδου στο επίπεδο της μεγάλης κλίμακας και όχι ως σημείο υπέρβασής της. Ένα στάδιο που, ανεξαρτήτως των λοιπών συνεπειών, προαναγγέλλει την προϊούσα αμφισβήτηση της αγελαίας ή μαζικής «πολιτικοποίησης» και την ανάδειξη της ατομι-

κής πολιτικής οντότητας του ανθρώπου, με ό,τι αυτό προοιωνίζεται για τη λειτουργία της σχέσης κοινωνίας και πολιτικής και κατ' επέκταση, για τη φύση του πολιτικού συστήματος.

Οπωσδήποτε, η νεοελληνική κοινωνία, αν και αποτελεί ένα μοναδικό πειραματικό εργαστήριο για τη συναγωγή συμπερασμάτων αναφορικά με τη σχέση που «υφαίνεται» μεταξύ του κατεστημένου και της εξέλιξης, ανάμεσα στη «νεωτερικότητα» και στην πρόοδο, δεν μπορεί πια να φιλοδοξήσει σε μια ουσιαστικά διαφορετική διαχείριση του μέλλοντος, αποστασιοποιούμενη τυπολογικά από τον κορμό της «νεωτερικότητας». Η δυναμική του κοσμοσυστήματος συμπαρασύρει τα επιμέρους –και μάλιστα τα οριακά– πολιτειακά μορφώματα προς την κατεύθυνση της εναρμόνισης, προς μια εν τέλει ενιαία εξελικτική τροχιά, την οποία καθοδηγούν οι μείζονες συντελεστές του. Με απλούστερη διατύπωση, η οικοδόμηση των παραμέτρων της προόδου σε ό,τι αφορά το μέλλον του νεότερου ανθρωποκεντρικού κοσμοσυστήματος, δεν μπορεί παρά να προέλθει από τον πυρήνα των χωρών που καθοδηγούν την εξέλιξη. Θα μπορούσε όμως, η νεοελληνική κοινωνία, να φιλοδοξήσει την οργανική της συμπίεση με την «πρωτοπορία», αξιοποιώντας συγχρόνως θετικά, προς την προοδευτική κατεύθυνση, το συγκριτικό πλεονέκτημα που της προσφέρει η ανθρωποκεντρική της κληρονομιά. Στο πλαίσιο αυτό, η ανάδειξη του ελληνικού κοσμοσυστημικού παραδείγματος ως του κατεξοχόν συγκριτικού «εργαλείου» για την ερμηνεία και την αξιολόγηση της εξέλιξης με όρους ανθρωποκεντρικής ολοκλήρωσης, δηλαδή υπό το πρίσμα της προόδου, θα είχε μια καίρια σημασία, με καταλυτικές προεκτάσεις, πρωταρχικά στον τομέα της «νεωτερικής» αυτογνωσίας. Για να γίνει όμως αυτό οφείλει προηγουμένως η ελληνική κοινωνία και προεχόντως η άρχουσα τάξη, να αποκαθαρθεί από τις επαχθείς ιδεοληψίες της εθνοκεντρικής «νεωτερικότητας» και της «απομιμητικής» πνευματικής εξάρτησης.

Σημειώσεις

1. Για τις επιπτώσεις της «νεωτερικής» ανάγνωσης της ιστορίας στην πρόσληψη του ελληνικού κοσμοσυστήματος καθώς και ολίγα για τη φύση του, βλέπε Γ. Κοντογιώργη, «Η πολιτική επιστήμη στην Ελλάδα», στο: *Βήμα των κοινωνικών επιστημών* 23, 1998.

2. Είναι προφανές ότι η συνθετότητα των προβλημάτων ή η κλίμακα

που κάνει ανέφικτη τη συνάντηση της «νεοτερικότητας» με την κοινωνική και πολιτική ελευθερία και επέκεινα με τη δημοκρατία, δεν αποτελεί αντικειμενική παράμετρο. Συνέχεται με το στάδιο που διέρχεται το νεότερο κοσμοσύστημα και απλούστερα με το γεγονός ότι βιώνει μια εντελώς πρώιμη ανθρωποκεντρική περίοδο, την αμέσως μεταφεουδαλική του φάση, η οποία τη γέννησε και εξακολουθεί αναπόφευκτα να εγκλωβίζει το περιεχόμενο του ανθρωποκεντρικού της προτάγματος. Μάλιστα, για να αντισταθμίσει την πρωιμότητα του προτάγματός της, η «νεοτερικότητα» προχωρεί ακόμη περισσότερο, ισχυριζόμενη ότι το αυστηρά εξουσιαστικό σύστημα της αντιπροσωπευτικής νομιμοποίησης – που θεραπεύει την ατομική ελευθερία και ορισμένα θεμελιώδη κοινωνικοπολιτικά δικαιώματα, είναι ανώτερο ανθρωποκεντρικά από τη δημοκρατία, η οποία ως εκ της φύσεώς της, υποστασιοποιείται δια της σύνολης ελευθερίας. Δεν αιτιολογεί ωστόσο τη σφοδρή της επιθυμία να ορίσει την αντιπροσώπευση ως δημοκρατία, μολονότι δεν αγνοεί ότι η τελευταία τοποθετείται στον αντίποδα των συστημάτων εξουσίας. Για το ζήτημα αυτό βλέπε τα έργα μας, «Για μια νέα προσέγγιση της δημοκρατίας στην αρχαιότητα και στην εποχή μας», στο: Guy Haarscher, Mario Telo (επιμ.), *Μετά τον κομμουνισμό*, Αθήνα, (ελλ. μτφρ.), 1997, σελ. 209 κ.ε. και «Η δημοκρατία στην τεχνολογική κοινωνία», στο: *Το βήμα των κοινωνικών επιστημών* 18, 1996. Συναφές με τη διχοτομική προσέγγιση της πολιτικής από τους ηρακλείς της «νεοτερικότητας», είναι και η αδιέξοδη ταύτιση της έννοιας της «πολιτικής κοινωνίας» με το «κράτος», κατ' αντιδιαστολήν προς την «κοινωνία πολιτών», η οποία όμως συνυπάρχει στον ίδιο πολιτειακό τόπο και χρόνο. Ωστόσο, και η απλή παρατήρηση του ελληνικού κοσμοσυστήματος, κάνει εμφανές ότι η διαφορά μεταξύ «κοινωνίας πολιτών» και «πολιτικής κοινωνίας» είναι τυπολογική και ανταποκρίνεται σε δυο διαφορετικά και μάλιστα επάλληλα στάδια ανθρωποκεντρικής εξέλιξης. Η «κοινωνία πολιτών» αφορά σε μια πρώιμη ανθρωποκεντρική περίοδο, ενώ η «πολιτική κοινωνία» στη φάση της ανθρωποκεντρικής ολοκλήρωσης και συνδυάζεται με τη δημοκρατική αυτονομία.

3. Το «επιχειρησιακό» διατακτικό της πολιτικής που εγκλωπώνεται εξ ολοκλήρου το «νεοτερικό» πρόταγμα, σε συνδυασμό με την προσέγγισή της ως εξουσίας και ευρέως ως δύναμης, δίδει –βασικά– έμφαση στην αποτελεσματικότητα της πολιτικής λειτουργίας και οπωσδήποτε υπονοεί ότι η άσκησή της οφείλει να αποδίδεται στους «ειδικούς». Με απλούστερη διατύπωση, αγνοεί τη λειτουργία της πολιτικής ως πεδίου πραγμάτωσης της ελευθερίας πέραν του ατομικού, στο κοινωνικό και στο πολιτικό. Περισσότερα, στη μελέτη μας, «Η πολιτική ως αντικείμενο στη διδασκαλία και την έρευνα», στο: Στέλιος Αλεξανδρόπουλος (επιμ.), *Προοπτικές και μέλλον των κοινωνικών επιστημών στην Ελλάδα*, Ρέθυμνο, 1999, σελ. 175-225.

4. Ανάλογα θα είχε να παρατηρήσει κανείς για πλείστες άλλες παρα-

μέτρους της «ελληνικής» ελευθερίας (όπως στον τομέα της εργασίας κ.λπ.) τις οποίες η «νεωτερικότητα» εξέλαβε ως ασύμβατες με τη δική της –πράγματι απλώς πρώιμη– πρόσληψη του ανθρώπου.

5. Στο μέτρο που το «κοινό» αποτέλεσε το καταστατικό πολιτειακό θεμέλιο υπό το ανθρωποκεντρικό κοσμοσύστημα μικρής κλίμακας, το ζήτημα δεν ήταν κυρίως η διατήρησή του στη μεγάλη κλίμακα, αλλά η προβολή των πολιτικών του συστημάτων, και εν προκειμένω του κεκτημένου της δημοκρατίας, στο επίπεδο της νέας πολιτειακής πραγματικότητας του κράτους-έθνους. Τούτο όμως όπως είναι φανερό παραπέμπει στο πρώιμο στάδιο που διέρχεται το νεότερο ανθρωποκεντρικό κοσμοσύστημα και συνακόλουθα στην αδυναμία του να βιώσει σύνθετες κοινωνικο-πολιτικές καταστάσεις που αντιστοιχούν σε επόμενες περιόδους.

6. Όντως στην περίπτωση της Ελλάδας, το πρόβλημα εστιάζεται στη δυσκολία της κοινωνίας να συναρμονισθεί με το «διατακτικό» του ψυχρού πολέμου, το οποίο αξίωνε την παραίτησή της από τη λειτουργία της εναλλαγής των κομμάτων στην εξουσία. Αντιθέτως, στην περίπτωση των χωρών της Ιβηρικής Χερσονήσου, το αυταρχικό καθεστώς εγγράφεται στη διαδικασία μετάβασης για πρώτη φορά, σε ένα ανθρωποκεντρικά διατεταγμένο πολιτικό σύστημα, το οποίο άλλωστε ήταν, σε μικρότερο ή μεγαλύτερο βαθμό –ζητούμενο– στο σύνολο του ευρωπαϊκού χώρου.

